

SZERB ANTAL KRISTÓF: AZ ÚJABB MAGYAR IRODALOM

emutatni egy élő irodalmat, sokfelé szétterjedő ágai-
val, bonyolult és mélybevesző gyökérzetével, rejtett
tápláló edényeivel és egymásra rakódó évgyűrüivel,
még akkor is nehéz feladat volna, ha sokkal több
hely állna is rendelkezésünkre. Ilyen közelről nézve
még nem tudhatni, melyik vonást kell lényegesként
kiemelni és melyik mellőzhető; nem lehet még az
irodalomtörténet biztoskezü szelekciójával élni és az
egyedül lelkiismeretes eljárás az volna, ha a magyar
irodalmat, amint ma van, szélességében mutatnók be,
lehetőleg minden tendenciájának a felsorolásával. De ezt itt meg nem
tehetjük; be kell érni annak a történelmi fáziskülönbségnek a vázolásával,
amely által XX. századi irodalmunk a régibbtől elválík; és megemlít-
hetünk egy-két nevet, amelyekről ma azt hisszük, hogy holnap is nagy
neveink lesznek.

Régebbi irodalmunk, társadalmi szempontból tekintve, a nemesi
osztály önkifejezése volt. Nálunk a nemesség a XIX. század végéig sok-
kal többet jelentett, mint a Nyugat államaiban; míg ott, egy számra
igen kicsi elite volt, mely kis számánál és rendkívül kiváltságos helyzete-
nél fogva a többi osztály tevékenységének az irányítására volt hivatva,
de nem arra, hogy maga is erős részt vegyen a nemzeti munkában,
minálunk a nemesség egy igen kiterjedt, önálló társadalmi osztályt
jelentett, a magyar tiers état-t. (Lengyelország után minálunk volt
aránylag a legtöbb nemes ember Európában, 20 lakos közül 1 nemes

volt, míg pl. a szomszédos Ausztriában 350 közül egy.) A magyar nemesség volt tulajdonképpen a magyar nemzet, aminthogy régebbi íróink mindig a nemes magyar nemzetéről beszélnek és a nemesek összességét értik alatta. A nemesség volt a kultúra egyedüli letéteményese; az irodalmat nemes emberek művelték, nemes emberek számára. Ami a nemességen aluli társadalmi rétegekből eredt, azt „népi” irodalomnak, „népi” művészetnek szoktuk tekinteni és voltaképpen ez sem más, mint a nemesség régebbi, immár elhagyott kulturális formáinak a továbbélése, leegyszerűsített, tömörített alakban. XIX. századi irodalmunk, a magyar irodalom klasszikus korszaka, három elemből tevődött össze: a nemesi életérzés heroikus aspirációiból, arisztokratikus és reflexiótlan, „veleszületett” erkölcsi idealizmusából, továbbá a preromantika által újra értékessé vált népi formahagyományokból, amikhez harmadikul hozzájárultak azok az elemek, melyek a külföldi irodalmakból természetszerűleg magyarrá asszimilálódhattak, tehát az európai romantikának a népies és heroikus mozzanatai.

Nálunk a XIX. század második felében ment végbe az a nagy társadalmi átalakulás, mely külföldön már évszázadokkal előbb történt meg: a polgári társadalom kialakulása és önmagára eszmélése. Ez az átalakulás természetesen az egész magyar kultúra képét megváltoztattá. A megváltozott és kiszélesedett olvasóközönség más igényekkel vette kezébe a magyar könyvet, semmint elődei; és az írók is más vérségi és nevelési előzményekkel ültek az íráshoz, semmint a régiek.

Az érdeklődés középpontjában azonban továbbra is azok a társadalmi osztályok maradtak, amelyek eddig: a nemesség és a parasztság; talán mert ösztönösen úgy érezte író és olvasó, hogy a polgári életformának még nem lévén történelmi tradíciói magyar földön, nem alkalmas annyira a magyar lelkiség képviselésére, mint a nemesség és a parasztság. De az író állásfoglalása tárgyával szemben megváltozik: a régebbi író és olvasója maga is nemes ember volt, ők maguk is benne voltak a nemesség és a vele annyira összekötött sorsú parasztság életrendjében; az ő előadásuk a magyar föld lakóiról tehát mintegy belülről jött, maga a nemes és maga a paraszt beszélt belőlük. Ennek az állásfoglalásnak megfelelő formája volt a verses epika, a magyar XIX. század legnagyobb műfaja, mely a vers elkerülhetetlen líraiságánál fogva minden elbeszélést önkifejezéssé, burkolt vallomássá formált.

A polgári író polgári olvasóinak kívülről beszél a magyar föld népéről, célja többé nem a nép önkifejezése, hanem a nép ábrázolása. Ennek az objektív, kívülről és plasztikusan való látásnak a megfelelő művészi formája a prózai elbeszélés, a novella és a regény, mely újabb irodalmunkban indul erősebb lendületnek. A magyar regény kevéssé mélyül el egyéni lélektani rejtélyek boncolásába és érdeklődését nem annyira az

egyes sorsok különös törvényszerűségei kötik le; analitikus eljárás helyett intenzitás, mélység helyett inkább extenzitásban, szélességben igyekeznek értékeit megvalósítani, a plasztikus ábrázolás eszközeivel. Az orosz regénytípustól igen távol áll és inkább az angol és francia realiztikus regénnyel rokon: egyének helyett inkább tipikus képviselőiben igyekeznek bemutatni emberi kollektívumok életét, gondolkozását és tragikus összeütközéseit.

A magyar elbeszéléstípus megteremtője Mikszáth Kálmán. (1847-1910.) Igazi ábrázoló művész; messzemenően tartózkodott, az akkor Európában általános impassibilité elvének megfelelően, minden állásfoglalástól hőseivel szemben, bármit is tettek és mondtak, ő sosem helytelenítette, legfeljebb mosolygott rajtuk. De az ő impassibilité ja nem a flauberti iskola kérlelhetetlen és rideg nemtörődése, hanem a javíthatatlan optimistáé, aki megbékélt a világgal, nem haragszik senkire és akinek minden úgy van jól, ahogy van. Elbeszéléseinek a hősei csakugyan jól vannak úgy, ahogy vannak: földiéi, a palócok, egyszerű életük egyszerű és mély végzetével, felvidéki magyar kisvárosok furcsa figurái, akiknek a bolondságuk is csupa báj, a mindig derűs miliőben, emberek, akik kedves könnyelműségből gonoszok és kedves szerénységből ostobák. Mintegy az a tanulság: igaz, vannak rossz és ostoba emberek ezen a földön, de oly kedvesek, nem lehet rájuk haragudni. És oly kedvesen tudja megrajzolni őket, hogy valóban nem lehet rájuk haragudni.

Elbeszélő módja mindig az élő szó varázsával hat; tökéletesen fel tudja kelteni azt az illúziót, mintha nem is olvasna az ember, hanem feszült figyelemmel és végig mosolyogva hallgatná egy mérhetetlenül rokonszenves magyar úr anekdotáit. Az anekdoták néha hosszúra nyúlnak, epizódokkal tarkulnak, többszöri megszakítás után jutunk csak a végére: ilyenkor regénynek hívják és valami csodálatos mondaszerű rekvizitum, vagy személy köré fűzik a reális élet kis eseményeit: Szent Péter esernyője, a török főúr „beszélő” köntöse, vagy a Besztercét megostromló magyar Don Quijote köré; néha rövidekés tökéletes technikával kiélezettek; ilyenkor elbeszélésnek hívják és ez az a terület, ahol Mikszáth igazán mester és tanítványai mindmáig bőven akadnak.

Ugyancsak a népi osztályok ábrázolására fordította tehetségét Gárdonyi Géza. (1863-1922.) De az ő látásában a világ küzdelmessé, problematikussá válik; észreveszi a nagy belső disszonanciákat, melyeket a városi élet és a falu emberei között fennálló óriási szakadék kivált a magyarság belső életében. (Az öreg Tekintetes, stb.) Szívesen menekül az egyre gyötrőbbé váló problémák elől falujának idilli csendjébe, (Az én falum), színdarabjaiban is a nép életének realiztikus ábrázolására szorítkozik. (A bor, stb.) Szívesen menekül még távolabbra, a magyar történelem áhítatos, (Isten rabjai) és hősie századaiba, (Egri csillagok),

mélységesen megérti a magyar korok lelkét, a magyar sorsot, amint más-más századokban, más-más végzetességgel nehezedett az országra. Tiszta és világos, egyszerű rövid mondatos stílusa, bölcsen gazdaságos szűkszavúsága gondosan eltakarja a sokszor igen sötét lelki vívódásokat, melyekből kihajtott; Gárdonyi prózája a nemesi magyar irodalom egyik legfontosabb tradíciójának, a szemérmességnek, méltó folytatása.

Herczeg Ferenc, (szül. 1863.), hatalmas kiterjedésű irodalmi munkássága elsősorban ugyancsak a történelmi osztályok elfogulatlan ábrázolására irányul. Ez az ábrázolás hol vidám, könnyed és ellenállhatatlanul humoros, hol pedig mély komolysággal átítatott, de mindig a feltétlen művész artisztikus fölényével történik. Legkiválóbb művei azok a regények és színdarabok, melyekben a történelembe vetíti vissza a jelen magyarságának fő problémáit, a magyar sors belső végzetességét, melyet ő abban lát, hogy a magyarság arisztokratikus magaslatáról akarva sem tud leszállni, nem tud megalkudni, nem tud engedni veleszületett nehéz parancsú, nehéz tiltású ideáljaiból, inkább félreáll, visszahúzódik és félig mártírként, félig gögös megvetéssel tűri, hogy az alacsony és piszkos élet diadalmaskodjék fölötte. Amikor tárgyát nem a magyar történelemből meríti, világlátása akkor is ugyanebben a mondanivalóban teljesedik; Bizánc c. tragédiájában pl. az utolsó keleti császár történetéből világlik ki Herczeg tragikus tétele: a tiszta és nemes ember már pusztá létezése által „jel, amelynek ellenmondanak”, tragédia.

A magyar élet átélését széles európai irodalmi kultúrával egyesíti, bánni tud az írómesterségnek minden újszerű fegyverével; a legbiztosabb technikájú színpadi írónk, kinek darabjai külföldön is kivívták az őket megillető sikert, ő mai irodalmunk „representative man”-je; vezetésre hívatott, nagyszabású közéleti tevékenysége a magyar íróársadalom legelőkelőbb tagjává avatja.

Herczeg Ferenc sokkal tágabb értelemben európai író, semmint XIX. századunk nagyjai voltak. Régebbi írónkat és költőinket a nemesi magyar irodalom klasszikussá váló formatörvényei és egységes világnézete, továbbá a magyar közéletnek egészen specifikus problémái oly erősen kifomálták, hogy a külföld iránt csak annyiban voltak fogékonyak, amennyiben valami az ő művészi szándékukkal teljesen analóg jelenségre találtak, újabb írónknál más a helyzet. Társadalmi háttérük, a magyar polgárság, sokkal közelebb áll a külföldi polgári osztályokhoz, mint a régi nemesi osztály állott; az európai társadalom problémái a magyar társadalom problémái is és a specifikus magyar problémák is elválaszthatatlanul összeshövedtek Európa életével. A nemes ember nehezen mozdult ki nemcsak országa, de megyéje határaiból is; csak ott érezte jól magát, ahol úrnak érezte magát. A polgárember utazó, kíváncsi és tanulékony természetű, a polgárosztály mivoltánál és történeténél fogva.

Ennek a XIX. század végén feltámadt fokozódó európai orientációnak az irodalmi kifejeződése volt az 1908-ban meginduló Nyugat c. folyóirattal kezdődő mozgalom. A Nyugat, mint már a címe is mutatja, határozott és erős reakcióként a régebbi nemzedékek elzárkózó, autochton irodalomra törekvő irányával szemben, kitárta szellemét minden Nyugatról jövő új művészi áramlatnak; célja az volt, hogy a magyar irodalmat az eddiginél erősebb szintézisre hozza a nyugati nemzetek, elsősorban Franciaország irodalmával. A Nyugat mozgalma a régebbi irodalomhoz ragaszkodó irodalmi körökben bizonyos ellenszenvet váltott ki, ami elsősorban nem szintetikus törekvésén múlt, mint inkább törekvésének a kritikátlanságán. A Nyugat táborkara ugyanis gyorsított és nem természetes eljárással, egyszerre akart magyarrá átültetni mindent, amit magyar földön még nem talált: a francia és orosz naturalizmus, a szimbolizmus, impresszionizmus valamennyi irányát össze-vissza, válogatás nélkül és belső gondos feldolgozás nélkül. Már pedig európai és magyar szellem szintézise csak lassú és szerves fejlődés útján mehetett végbe. Ezért ma a Nyugat gárdájának egyrésze el is avult; irányuk a szerves fejlődésben nem bizonyult életképesnek.

De a Nyugat-mozgalom elszakadó lendülete, a régi formák általános megbontása adta meg a felszabadító mozzanatot néhány nagy tehetségnek, akik új formákat teremtve maguknak, arra vállalkoztak, hogy kifejezzék a XX. század magyarságának a belső életét, mely éppoly forrongó, zavart, mélységes és kielégületlen életvággyal és démonikus halálfélelemekkel gyötört volt, mint Európa lelke általában, ezekben a háborút előkészítő végzetes esztendőkből.

Ezek közül az új költők közül kimagaslik Ady Endrének, (1877-1919), a sokat kör ül vitatott, irodalmi harcainknak még mindig előterében álló alakja. Ady lírai költészete a hagyományos formák közt indult meg; de hosszú párisi tartózkodása, a francia költészettel való foglalkozása ráeszméltette igazi énjére, melynek egyik legfőbb jellemvonása az volt, hogy csak soha nem hallott hangokon fejeződhetett ki. új költői nyelvet teremtett magának, egészen ősi, a magyar protestáns költészet darabos századaiba visszanyúló nyelvi hagyományok és alkotó nyelvi fantáziája segítségével; egy új nyelvet, mely olvasói egyrésztét pusztán nyelvisége által bővületbe ejtette, más része számára pedig érthetetlen volt. Ez a nyelv romantikus nyelv volt, illetve amint akkor mondták, szimbolista; nem a fogalmak egymásutánjával fejezte ki mondanivalóját, hanem a szóhangulatok asszociációs tartalmával. Ez a magyar nyelvben más eljárást jelent, mint pl. a francia szimbolistáké; mert a magyar nyelv természeténél fogva sokkal konkrétebb asszociációkat von maga után, mint az absztraktabb nyugati nyelvek. Ady költészete nem elmosódó, lágy és szubtilis, hanem ősi mithoszok képeit és borzongásait kelti

fel. Nagy verseiben tulajdonképpen nem szimbólumokat teremtett, hanem mithoszokat; a magyarság fantáziájában évszázadok óta ködlő mithoszok öltöttek itt plasztikus testet. Költészete csupa babona, a szónak abban a régebbi értelmében is, hogy varázslat: szellemidézések és elátkozások költészete.

Világnézete a XX. század elejének a vitalizmusa, melynek kifejezésére talán az egész irodalomban ő találta a legerősebb, legigazabb hangokat. Az Élet mindenképp fölé a valóságának az énekese; épp ezért legfőbb témája a halál, a legfőbb rossz, ami olykor a legfőbb jóvá válik, amikor az Élet megtagadott bennünket. Életvágyát csak egy törvény korlátozza: örökölt komoly és merev kálvinista hite. Ez a hit elsősorban a bűnbánat hangján szólal meg: Istenkereső bolyongásaiban, önvádjaiban és misztikus vigasztalásában Ady korának igazi fia, de talán nagyobb erővel és mélyebb tragikummal, mint a lágyabb nyugati énekesek.

Másik nagy lírikusunk, Babits Mihály, (szül. 1883.), fiatalabbkori verseiben a modern ember gyógyíthatatlan magányosságát panaszkolta válogatott és gondosan megépített soraiban. Ez a magányosság nála stílusalkító elemmé vált; arisztokratikus költészetet teremtett, melynek gögös várába húzódik vissza a költő, hogy a hétköznap érintésétől távol tartsa tiszta-magát, ő legmélyebb kultúrájú költőnk, de kultúrája természetesen nem hideg, külsőséges erudíciót jelent: ő az, akinek sikerült a Nyugat programját megvalósítani, a romantika utáni Európa valamennyi igaz költői tendenciáját magábaolvasztani és egyéniségén át-szűrve, magyarrá formálni. Fejlődése későbbi folyamán magányossága engedett és megtalálta az utakat, melyek a kollektivitáshoz vezettek: a világháború borzalmi és az azt követő rettenetes évek közösségbe forrasztották magyar társaival, újabban megjelent hatalmas regénye a magyar élet mély látású szemlélőjének mutatja be: a nemesi osztály lassú összeomlását örökíti meg, olyan megrázóan és olyan igazsággal, mint előtte senki sem.

Kosztolányi Dezső, (szül. 1885.) és Tóth Árpád, (1886-1928), ugyancsak európai mintákon nevelkedtek magyar költővé; előbbi az impresszionista költészet legkiválóbb magyar képviselője, utóbbi pedig legartisztikusabb költőnk volt. Mindketten kitűnő műfordítók.

A Nyugat-generáció legnagyobb prózaírója az említettekén kívül Móricz Zsigmond, (szül. 1879.) Móricz szabad fejlődését is valószínűleg francia minták indították meg, a francia naturalista regény, de tárgyánál és életérzésénél fogva egészen a magyar föld írója. A paraszt és a kisvárosi ember megrajzolásában szakított a hagyományos Mikszáth-Gárdonyi-féle modorral; ő a parasztban azt látja, amit elődei elkerültek, a vad és nyers szenvedélyek emberét. Emberlátásban, nyelvében valami egészen ősi, kiszámíthatatlan és megdöbbentő vitalitás él.

A nyugati irodalom iránt való fogékonyság legerősebb mértékben színházi irodalmunkra hatott. Színházi közönségünk ízlése, a francia színdarabok gondos átültetésén nevelve, rendkívül kifinomodott a színpadi technika megítélésében; a magyar publikum mindennek inkább nevezhető, mint naivnak; nehezen hagyja magát elragadtatni, inkább hideg és kritikus elismeréssel értékeli a színmű színpadtechnikai kidolgozását. Ennek a nehezen lelkesedő közönségnek a körülrajongott kedvence Molnár Ferenc, (szül. 1878.), kinek hatalmas színpadi tudását a külföld is elismeri. Színdarabjaiban a francia színművek szellemes hangja egyesül egy eredeti és rendkívül erős megfigyelő képességgel, ő a budapesti élet apró örömeinek és bánatainak legjobb ismerője. Szereti az enyhe szimbolizáló vonásokat, mesealakok és másvilágok bevonását a színdarab naturalista miliójébe, ami által a nyárspolgári történet nagyobb távlatot nyer. Molnár Ferencen kívül még sok kitűnő szakembere van a magyar színpadnak, kik külföldön is megálltak a helyüket, újabb színműíróink közül a legjelentékenyebb Zilahy Lajos, (szül. 1891.), ki a háború utáni időket mutatja be színműveiben és regényeiben.

A világháború és még inkább a világháborút követő ínséges és belső meghasonlottsággal ránk nehezedő esztendők a magyar irodalom fejlődésében természetes cezúrát jelentenek. A trianoni béke rettenetes sorscsapása magábaszállásra készítette a magyar szellemet. Revideálni kellett a múltat, a tegnapot, hogy megtaláljuk, mi volt az a végzetes hiba, ami erre a sorsra kárhozottat bennünket. Ezek azok a pillanatok, amikor egy nép elmélyedve rendeltetésének titkaiba, újra megtalálja önmagát. A magyarság is, a csapások keresztje alatt erősebben ráeszmélt magyarmagára. Mint minden szellemi mozgalmunk, ez a magunkraeszmélés is párhuzamosan haladt rokon európai áramlatokkal, csak természetesen a magyar körülményekhez idomulva.

Ezeknek az esztendőknek legnevezetesebb írói egyéniségei voltak Tormay Cécile és Szabó Dezső. Tormay Cécile, (szül. 1876.), irodalmi működésének a nagyrésze tulajdonképpen még a háború éveire esik. Legnagyobb stílusművészeink egyike: a konkrét és nehéz magyar szavaknak páratlan légyságot, finomságot, zenei és feminin rezonanciát tud adni, minden hasonlata egy kis költemény. Legfontosabb regényében, a Régi Házban, megpróbálja a legkevésbé tradicionális magyar társadalmi osztálynak, a polgárságnak, a tradícióit megörögzíteni és legendává finomítani; egy család történetét mondja el, hogyan alakul át az idegenből jött ős lassankint igazi magyarrá és hogyan örlik meg fiát immár igazi magyar fátumok; a szükségszerű elmúlás melankóliája teszi ezt a könyvet a legpoétikusabb magyar regénnyé.

Szabó Dezső, (szül. 1879.), a világháború után tűnt fel első nagy regényével, az „Elsodort Falu”-val. Ez a regény a háborús magyarság

belső összeomlásának tragikus páthosszal átélt története, melyben a metsző társadalmi szatíra a földjéért búsuló ember megrendítő ellágyulásai-
val különös módon keveredik. Későbbi regényeiben a háború utáni társadalom rajzát adja maró gúnnyal és kegyetlen pesszimizmussal; de sötét és groteszk képein keresztülsillog naiv, szinte áhítatos hite a magyar géniusz erejében és rendeltetésében. Az újabb nemzedékre kifejtett óriási hatásának titka nem kis mértékben stílusában rejlik: Szabó Dezső átvitte a magyar prózába a francia romantikus vers stílustechnikáját, képeit, hangulatát, merészségeit. Bő ömlésű sorainak ellenállhatatlan dinamikája az elvekben tőle távolállókat is magával ragadja.

A háborús viszontagságok, a Trianont követő évek új generációt neveltek fel, mely a magyar formatradíciókra kegyelettel tekint, de úgy érzi, hogy ezek a járt utak a megváltozott világban nem visznek többé új, eleven irodalom felé. Viszont kárhóztatóan fordul el az előző generáció kritikátlan, túlságos befogadóképességétől. Az új nemzedék az európai és magyar kultúra olyan szintézisére törekszik, ami a magyar szellem belső törvényeinek megfelelően.

A magyar szellem erejét és szívósságát mutatja, hogy a trianoni béke által elszakított területek magyarsága fokozott irodalmi tevékenységet fejt ki, hisz magyar voltát mással, mint nyelvi kultúrával, nem is dokumentálhatja. Az elszakított Felvidék és kiváltképpen Erdély az új költőknek egész seregét hozta létre, kik között sok az igazi tehetség. Ezeknek a költőknek legfőbb ihletője az elszakított magyarság visszavágyó fájdalma, de éppen elszigetelt voltuknak költőt nevelő páthosza megtalálja velük az általános emberi hangokat is.

Ebben a pillanatban a magyar irodalom képe épp oly kialakulatlan, mint az európai irodalom képe általában. Zavaros jelszók alatt ellentétes irányok harcolnak, az eszmék harcát a generációk harca komplikálja. De itt is, mint Európaszerte, általános az őszinte vágy, hogy a sok keresés és nyugtalanság után irodalmunknak megint egy megtisztult korszakához érkezzünk el, melyet általános érvényű és az egész irodalmi életet egységsítő normák szabályoznak.

